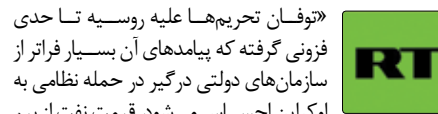

جمهوری اسلامی در زمینه جنگ با تحریم‌های غرب چه درس‌هایی می‌تواند به مسکو بدهد؟

ایران الگوی اقتصاد مقاومتی روسیه

«توفان تحریم‌ها علیه روسیه تا حدی فزونی گرفته که پیامدهای آن بسیار فراتر از سازمان‌های دولتی درگیر در حمله نظامی به اوکراین احساس می‌شود. قیمت نفت از بیم کمبودش افزایش یافته، کسب‌وکارها بایکوت خود بر ضد این کشور را اعلام کرده‌اند، ورزشکاران از مسابقات کنار گذاشته می‌شوند و برخی روس‌ها در حال فرار از کشور هستند و آسیای میانه را که به آن عادت کرده بودند از دست می‌دهند. روسیه تاکنون حداقل نزدیک به ۳۰۰ میلیارد دلار از ذخایر طلا و ارز خارجی خود را از دست داده و ارتباط ۷ بانک روس با سوئیفت قطع شده است. شمار تحریم‌های اعمال شده غرب علیه روسیه بی‌سابقه بوده است. از ۲۲ فوریه تاکنون ۵۷۸۷ محدودیت جدید علیه نهادهای حقوقی و افراد روس اعمال شده و در کل به ۸۵۰۰ تحریم رسیده است. هیچ کشوری تاکنون با این حجم زیاد محدودیت‌های بین‌المللی روبرو نشده بود. حتی ایران که برای بیش از ۴۰ سال تحت تحریم‌های غرب بوده، در رده دوم یا فقط ۳۶۰۰ تحریم مواجه شده است.»

این مقدمه یک گزارش تحلیلی واقع‌بینانه است که اخیراً توسط تارنمای شبکه آر تی روسیه منتشر شده است. با این مقدمه «بیزاونا ناومووا»، روزنامه‌نگار و کارشناس اقتصاد سیاسی به استقبال یک تجربه ارزشمند می‌رود: ایران در زمینه جنگ با تحریم‌های غرب چه درسی می‌تواند به روسیه بدهد؟

بله جنگ! این عنوانی است که خود تحریم‌گران غربی بر آن نهداند. پتر پلاتسکی، مقام پیشین وزارت دارایی در دولت‌های باراک اوباما و دونالد ترامپ می‌گوید: «این یک «جنگ هسته‌ای مالی» است و بزرگ‌ترین بسته تحریمی در تاریخ محسوب می‌شود. روسیه به عنوان بخشی از اقتصاد جهانی در کمتر از ۲ هفته به بزرگ‌ترین هدف تحریم‌های جهانی تبدیل شد.»

در حالی که کمتر از ۲ ماه از آغاز این به‌اصطلاح جنگ هسته‌ای مالی می‌گذرد، چنین به نظر می‌رسد که مسکو از قبل تا حدی برای آن آماده شده بود. مثل تبدیل عمده ذخایر دلاری دولت روسیه به دیگر ارزهای معتبر جهانی از حدود ۶ ماه قبل از آغاز عملیات نظامی در اوکراین. از طرف دیگر جامعه روسیه به عنوان میراث‌دار اصلی اتحاد جماهیر شوروی، یک تجربه تاریخی مهم از جنگ تحریمی هم‌جانبه غرب و سپس آلمان نازی، طی ۳ دهه پس از انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ داشته است. هر چند که شرایط اقتصاد بنشدت جهانی شده امروز تفاوت زیادی با نیمه نخست قرن بیستم میلادی دارد.

به همین خاطر تجربه معاصر ایران از تحریم‌های سنگین بین‌المللی می‌تواند برای روس‌ها مغتنم باشد.

مانیفست اقتصادی کرملین

از نظر خام‌ناومووا، نویسنده این تحلیل، مقایسه بین تاریخچه تحریم‌های ایران و جدیدترین اقدامات ضد روسیه اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌رسد. او خود کارشناس مرکز شناخته شده موسوم به «ویشکاست» نامی که بر یک دانشگاه تحقیقات ملی با عنوان «مدرسه عالی اقتصادی» در مسکو نهادهاند که شعبه‌هایی در ۳ شهر دیگر سنت پترزبورگ، پرم و نیژنی نوگورود نیز دارد. اهمیت این مرکز تحقیقاتی در آن است که کرملین توجه زیادی به یافته‌ها و دستاوردهای آن دارد. ویشکا در نخستین روزهای پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی توسط اقتصاددانان آکادمیک نوگرایی روس تأسیس شد؛ زمانی که روسیه جدید نیاز مبرم به اصلاح اقتصاد فقرزایی برجا مانده از دوران کمونیسم داشت. رئیس این مدرسه عالی اقتصادی، الکساندر شوخین است؛ اقتصاددان برجسته‌ای که نه تنها در حال حاضر معاون اول ریاست مجلس دوم است، بلکه هم‌زمان عضو ارشد کمیته اقتصادی حزب حاکم روسیه متحد، حزب ولادیمیر پوتین نیز است. شوخین در عین حال تجربه‌ای گران از کار کرد در ۲ نوع اقتصاد دولتی و آزاد دارد، کار که در فاصله سال‌های ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۴ آخرین وزیر کار دولت شوروی و یکی از نخستین وزرای اقتصاد دولت فدراسیون روسیه بوده است. به عبارت دیگر این مرکز توسط فردی اداره می‌شود که یکی از قدیمی‌ترین هم‌راهان سیاسی پوتین و یکی از اقتصاددانان معتمد او است.

ضمناً شوخین و همکارانش سال‌ها اقتصاد ایران را به عنوان یک همسایه نزدیک و یک متحد بالقوه مطالعه کرده‌اند و حتی در سال‌های اخیر راهکارهایی برای همکاری مسکو و تهران در پس‌زمینه تحریم‌های غربی ضد ایرانی و ضد روسی ارائه داده‌اند. به همین جهت آنچه طی به قلم یک کارشناس ویشکا منتشر کرده، در حقیقت می‌تواند مانیفست اقتصادی جدید کرملین هم باشد.

چرا الگوی ایرانی؟

اگر چه در ابتدای این مقاله به جایگاه بسیار متفاوت فدراسیون روسیه و جمهوری اسلامی ایران در اقتصاد و سیاست بین‌المللی اشاره شده اما شباهتی ظاهری در وضعیت امروزی آنها نیز در

عضو ریاک (شورای امور بین‌الملل روسیه) معتقد است آمریکا سیاست تحریمی خود در قبال تهران را در درازمدت تغییر نخواهد داد.

او می‌گوید: «معافیت مشخص در کوتاه‌مدت ممکن است بر بحران فوری غلبه کند اما این مسأله اصل موضوع را تغییر نخواهد داد. آمریکا همچنان به اعمال فشار بر ایرانی‌ها ادامه خواهد داد.» بر اساس برخی ارزیابی‌ها، اگر آمریکا اجازه ورود نفت ایران و ونزوئلا را به بازارهای جهانی بدهد، بازارهای نفت با افزایش حدود ۱.۵ میلیون بشکه‌ای در روز تا ماه دسامبر (آذر و دی) روبرو می‌شود. با این حال این مسأله مطرح است که آمریکا در صورت برداشتن این محدودیت‌ها علیه ایران و ونزوئلا، وجهه بین‌المللی خود را به عنوان کدخدا از دست می‌دهد.

توسعه روابط شرقی؛ بلای جان تحریم‌های غربی

بدیهی است خود آمریکایی‌ها و همچنین متحدان اروپایی‌شان از این مدل آمریکایی که دنبال «مواکاتبه کردن زور کی» همه چیز و همه کس است، رنج می‌برند و نیازی به گفتن نیست که تمایل این مدل به مداخله در امور دیگر کشورها به هر قیمتی است. تیموفیف تأکید می‌کند از نظر کشورهای غربی، روسیه از خط قرمز عبور کرده و مجازات تحریم‌ها برای مجبور کردن مسکو به مذاکره با کی‌یف است.

روزگاری آمریکایی‌ها توانستند این راهبرد را در قبال ایران اجرا کنند. شاید چنین رویکردی در قبال تهران قابل دستیابی بود بویژه که واشنگتن متحدانی نه تنها در بروکسل، بلکه در مسکو و نیز نیک داشت اما حالا دربار روسیه چطور؟

به نظر می‌رسد در حال حاضر هدفی مشابه در کاخ سفید وجود دارد؛ به اعمال تحریم‌ها ادامه دهید تا زمانی که مقامات روسیه به عملیات در اوکراین پایان دهند. با این حال هیچ طرفی بهتر از واشنگتن نمی‌داند که پایان دادن به یک جنگ، بسیار سخت‌تر از شروع آن است. آمریکا این تجربه را در عراق و افغانستان داشته است.

علاوه بر این، آمریکایی‌ها در حال حاضر هیچ دوستی جز متحدان سنتی خود در «مجموعه غرب» ندارند. از طرف دیگر محدودیت‌ها علیه ایران توسط شورای امنیت سازمان ملل متحد تصویب شده بود و این تحریم‌ها نه تنها از سوی آمریکایی‌ها و اروپایی‌ها بلکه از سوی چین و روسیه نیز حمایت شد. کشورهای غربی تا زمانی که خواسته‌های سیاسی خود را برآورده نکنند، اعمال تحریم‌ها را متوقف نخواهند کرد. فقط وقتی شرایطی پیش بیاید که چنین اقداماتی به وضوح نتیجه‌ای نداشته باشد، متوقف می‌شود اما تحریم‌های قدیمی را لغو نمی‌کنند. تیموفیف تأکید می‌کند: «این رویارویی برای مدت طولانی به درازا خواهد کشید.» او با یادآوری تجربه ایران می‌گوید حتی پس از موافقت آنها با خواسته‌های غرب و نشست بر سر میز مذاکره، تحریم‌ها همچنان تشدید می‌شود.

در آن زمان، نیروهای اصلی سیاسی در جهان نه تنها برای فشار بر ایران دست به دست هم دادند، بلکه برای یافتن راهی برای خروج از این مشکل هماهنگ شدند. تصادفی نبود که گروه ۵+۱ (آمریکا، روسیه، چین، فرانسه، بریتانیا، آلمان) برای جمع‌تلاش‌ها به منظور مقابله با موضوع برنامه هسته‌ای ایران ایجاد شد. اما چه کسی حاضر است مسکو و کی‌یف را به پای میز مذاکره بکشاند؟ اگر چه تقریباً همه سیاستمداران خواستار دیپلماسی هستند، تعداد کمی از آنها تمایل خود را برای مشارکت در حل مشکل ابراز می‌کنند.

«پولینا واسیلینکو» در تشریح سیاست آمریکا برای تحریم مخالفان خود به آر تی می‌گوید: «برای آمریکایی‌ها بسیار مهم است که طرف مقابل هیچ متحد یا هواداری نداشته باشد. به عنوان مثال، تحریم‌های ترامپ (علیه ایران) حامی بین‌المللی پیدا نکرد، زیرا در آن لحظه توافق هسته‌ای خوب بر سر آمده می‌شد. علاوه بر این، در طول همه‌گیری کرونا، زمانی که ایران به دلیل تحریم‌ها قادر به دسترسی به منابع بشردوستانه یا خرید واکسن نبود، حتی متحدان آمریکا نیز متعجب بودند که آیا رفتار با جمعیتی این چنین انسانی است یا خیر؟»

همان‌طور که به نظر می‌رسد، نه تنها ظهور اقتصادهای سایه و توسعه روابط با شرکای شرقی می‌تواند تصویر غرب را خراب کند، بلکه پیامدهای واقعی تحریم‌ها نیز رنگ می‌بازند. برای اینکه آنها اثر مطلوب داشته باشند و فقط منجر به رکود اقتصادی نشوند، چیزی فراتر از اعمال محدودیت‌های عصبی در اینجا و آنجا لازم است، یعنی نیاز به توانایی هماهنگی اقدامات برای حل مشکلی وجود دارد که در وهله اول منجر به تحریم‌ها شده بود. سپس اتحاد با دیگر بازیگران اصلی مانند چین لازم است. به فرض که این طرح بزودی رخ بنماید و غرب هم به هدف خود برسد، با این حال جای آن دارد که به سیرم این بار هدف آمریکا از تحریم روسیه دقیقاً چیست؟

نیست، واسیلینکو در این زمینه معتقد است: «شرایط ۲ کشور ایران و روسیه بسیار متفاوت بوده است. ارزیابی اینکه آیا مسکو می‌تواند این تجربیات ایران را در حوزه تحریم‌های غربی تکرار کند، سخت است. ایران بیش از ۴۰ سال است که تحت فشار تحریم‌ها بوده اما این اقدامات به طور متناوب اعمال شده است. ایران حدود ۱.۵ تا ۲ سال فرصت داشته خود را با واقعیت‌های جدید تطبیق دهد و راه‌حلی برای خود پیدا کند اما روسیه این شرایط را ندارد. ما در عرض حدود ۳ هفته با طیف گسترده‌ای از تحریم‌ها مواجه شدیم.»

با این حال خبرهای خوبی هم برای روس‌ها وجود دارد. تجربه ایران از طرح نجات با اقتصاد مقاومتی اثبات کرده غیرممکن است بتوان کشوری را از اقتصاد جهان حذف کرد و اقتصاد آن را به خاک سپاه نشاند.

به گفته واسیلینکو، اول از همه، همسایگان (منطقه‌ای و قاره‌ای) ایران علاقه‌مند به «نروژدایی» از این کشور هستند. برای برخی کشورها مانند چین، خرید نفت ایران یک روند کاملاً سودمند است. برای دیگری نیز چون کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای (SCO)، بدیهی است که ایران همچنان یک بازیگر مهم منطقه‌ای و البته یکی از قوی‌ترین‌هاست و تجارت با آن ضروری است.

بشکه‌های اختلاف

پس از آنکه جو یاسدن، رئیس‌جمهور آمریکا فرمان اجرایی ممنوعیت واردات نفت خام، بنزین، فرآورده‌های نفتی، روغن‌های هیدروکربنی، گاز مایع، زغال سنگ و دیگر محصولات انرژی روسیه را امضا کرد، آشکار بود زمان کمی طول خواهد کشید تا اروپا نیز اینگونه عمل کند. واشنگتن بر این مسأله تأکید خواهد داشت که حامل‌های انرژی روسیه از بازار حذف شوند اما ابتدا می‌خواهد در حد حرف هم که شده به اروپا ضمانت دهد دیگر به نفت و گاز روسیه وابسته نخواهد بود. این روندی بود که قبلاً واشنگتن و اتحادیه اروپایی دربار تحریم‌های ایران طی کرده بودند. آن موقع برای جلوگیری از اختلال در تامین حامل‌های انرژی، کشورهای اتحادیه اروپایی ابتدا ۷۰ درصد واردات نفت خود را که از ایران وارد می‌کردند، با نفت دیگری جایگزین کردند و سپس تحریم‌ها را علیه ایران اعمال کردند.

با این حال به نظر می‌رسد اکنون دوران تحریم نفتی ایران به پایان رسیده. از آنجایی که غرب با یک دشمن اصلی جدید یعنی روسیه روبرو است، انتخاب دیگری ندارد جز یافتن تامین‌کننده جدید. علاوه بر کشورهای عرب حوزه خلیج فارس که «فلک نفتی» غرب هستند، ایران نیز یک گزینه مطلوب در این راستا محسوب می‌شود. واشنگتن نیز ابزارهایی در دست دارد برای اینکه اجازه دهد نفت ایران وارد بازارهای جهانی شود تا کمبود نفت متحدان اروپایی‌اش در شرایط تحریم‌های روسیه را جبران کند. شاید بحران مربوط به جنگ اوکراین به ایران یک تنفس کوچک همچون تنفس سال ۲۰۱۵ بدهد اما «یوان تیموفیف»

ناومووا در ادامه می‌نویسد: «۲ متحد برای ایران باقی مانده است: «اقتصاد مقاومتی» توسعه یافته توسط دولت و «اقتصاد سایه». آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای برای نخستین بار در سال ۱۳۸۶ درباره اقتصاد مقاومتی صحبت کرد، البته به شکلی کاملاً افتخار آمیز. مقام معظم رهبری خواستار «رهبری کشور به شیوه‌ای جهادگرانه» و «ضمین مشارکت گسترده مردم در توسعه اقتصادی» شد. مؤلفه‌های کلیدی چنین مدل اقتصادی، جایگزینی واردات و کاهش وابستگی به صادرات نفت است. بلکه اقتصاد مقاومتی ثمره خاصی دارد. به عنوان مثال در برخی سال‌ها تعادل مثبتی بین صادرات و واردات نفت وجود داشت اما رشد هنوز به اندازه‌ای که باید بالا نیست، جمعیت کشور بسیار زیر فشار و ریال ناپایدار است.»

بدین ترتیب از جمله تمهیداتی که ایران برای مقابله با تحریم‌های غرب داشته، اجرای اقتصاد مقاومتی بوده که مقامات ارشد بر آن تأکید داشته‌اند. از جمله اقداماتی که ذیل اقتصاد مقاومتی در ایران شده، کاهش وابستگی به صادرات نفت و جایگزین کردن محصولات داخلی به جای واردات کالا بوده است.

روزنامه وال استریت ژورنال پیش‌تر در مطلبی عنوان کرده بود ایران در واقع یک «اقتصاد سایه» ایجاد کرده است. این روزنامه آمریکایی به چند تراکنش و کالته توسط واسطه‌های ایرانی در ۶۱ حساب در ۲۸ بانک در چین، هنگ‌کنگ، سنگاپور، ترکیه و امارات اشاره کرد که جمعا صدها میلیون دلار برآورد شده است. سرویس‌های اطلاعاتی غربی اعتراف کرده‌اند شواهد و مدارکی درباره این گونه تبادلات مالی مربوط به ایران در دوران تحریم وجود دارد که دهها میلیارد دلار ارزش آنها بوده است.

سرویس‌های اطلاعاتی غربی ادعا می‌کنند شواهدی از چنین معاملاتی به ارزش دهها میلیارد دلار وجود دارد. بر اساس برآورد صندوق بین‌المللی پول (IMF) «عملیات واردات و صادرات پنهان ایران در سال ۲۰۲۲ به ۱۵۰ میلیارد دلار خواهد رسید، به رغم این واقعیت که همین حالا به ۸۰ میلیارد دلار در سال رسیده است. عمده اقلام صادراتی که در اقتصاد سایه به فروش می‌رسد، بنتزن، فولاد و پتروشیمی است.»

«پولینا واسیلینکو» تحلیلگر سیاسی روس تصریح می‌کند آنچه روزنامه وال استریت ژورنال درباره اقتصاد سایه در ایران نوشته، برای آمریکایی‌ها مسأله‌ای مخفی نبوده است. حال این سوال مطرح می‌شود: «اگر تهران توانسته حتی به رغم آگاهی کامل آمریکا، یک اقتصاد سایه ایجاد کند و به اهدافش برسد، آیا روسیه نمی‌توانست از همان روش‌ها استفاده کند؟ اگر نه در اقتصاد سایه، پس در یک روش مقاومتی چطور؟» البته از نگاه تحلیلگران سیاسی، شرایط به این آسانی‌ها هم

نظر گرفته شده است؛ اینکه ایران مدت‌ها تحریم‌شده‌ترین کشور و مغفور غرب بوده که از منبع درآمدی بسیار مهمی به واسطه تامین انرژی برای اروپا محروم مانده است. شایعاتی وجود دارد مبنی بر اینکه برخی محدودیت‌های اعمال شده بر ایران اکنون می‌تواند به منظور جایگزینی عرضه نفت و گاز روسیه و جلوگیری از بحران انرژی در اتحادیه اروپایی لغو شود. این سیگنال‌ها برای درک اولویت‌های غرب در حال حاضر ضروری است.

اینجا یک سوال اساسی پیش می‌آید: آیا با این اصل سر و کار داریم که مسؤولان این تحریم‌ها باید مجازات شوند یا این عدالت عینی است؟

اگر چه به نظر می‌رسد متعاقب آغاز جنگ اوکراین و سپس جنگ تحریمی غرب علیه روسیه، هنوز با وحشت فراگیر جهانی مواجه نشده‌ایم و تقاضا برای کالاهای شخصی در حال افزایش است اما کارشناسان کماکان از شروع قریب‌الوقوع یک بحران شدید اقتصادی - نه تنها در روسیه بلکه در سراسر جهان - وحشت دارند. از اواخر هفته گذشته، به عنوان بخشی از بسته پنجم تحریم‌ها، اتحادیه اروپایی در حال بررسی ممنوعیت واردات نفت و گاز روسیه است. این در حالی است که روسیه حدود ۴۰ درصد گاز و ۲۵ درصد نفت خود را به کشورهای این اتحادیه صادر می‌کند. همین حالا کامیون‌داران در اسپانیا تظاهرات اعتراضی به دلیل افزایش قیمت سوخت برگزار کرده‌اند و ممکن است تظاهرات مشابه بزودی سراسر اروپا را فرا گیرد.

اینجاست که روس‌ها به صرافت گویباری از یک مورد استثنایی در تاریخ معاصر می‌افتند؛ الگوی یک بازیگر نسبتاً مهم اقتصادی که وقتی تحت یک رژیم تحریمی سنگین قرار گرفته، خود منجر به مشکلاتی برای خود آغازکنندگان این محدودیت‌ها شده است. تجربه گران ایران، یک قهرمان پیشکسوت در عرصه انرژی بین‌المللی.

اقتصاد مقاومتی

در مقاله آر تی، مشقاتی که چندین دهه فشار تحریم‌ها برای ایرانیان به همراه داشته انکار نشده است. بر این اساس، متوسط تورم سالانه ایران برای سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱ میلادی ۳۵ درصد بوده و درآمد حاصل از صادرات نفت تنها در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۷ بیش از ۸۰ درصد کاهش یافت. حداقل حقوق ماهانه برای سال مالی ۲۰۲۲ معادل ۲۰۰ دلار با نرخ فعلی بازار است، اگر چه هزینه یک سبد مصرفی لوازم ضروری برای یک خانواده ۳ نفره تقریباً ۲ برابر آن است. در چنین شرایطی هنوز خیلی زود است درباره احیای برجام یا لغو حتی بخشی از تحریم‌ها توسط دولت یاسدن صحبت کنیم. کاخ سفید علاقه‌ای به برداشتن این بار از دوش ایرانیان ندارد.

چرا تحریم سیستم مالی روسیه بسیار سخت است؟

روسیه با استحکام داخلی خود مبتنی بر «کمیت و کیفیت ذخایر انرژی؛ نسبت پایین بدهی به GDP؛ سهم بزرگ در تامین انرژی و فلزات گران قیمت» عملیاتی‌ترین و خود به‌ویژه در صنایع انرژی، تورم و حتی نارضایتی‌های سنگین اجتماعی در اروپا و آمریکا را می‌تواند فراهم کند.

اقدامات روسیه در برابر تحریم‌ها

اقدامات خارجی

- توسعه پیمان‌های پولی دوجانبه و تقویت کانال‌های امن مالی
- کاهش سهم دلار و یورو در تجارت انرژی
- ممنوعیت واردات مواد غذایی از کشورهای تحریم‌کننده
- گسترش رابطه با کشورهای غیر اروپایی
- دریافت هزینه فروش گاز و نفت به روبل
- کنترل دولت بر ورود و خروج ارزهای خارجی

اقدامات داخلی

- استفاده از ذخایر ارزی در جهت جبران کسری بودجه
- تاسیس صندوق حمایت از بنگاه‌های آسیب‌دیده از تحریم
- فروش ذخایر دلار و تبدیل آن به طلا
- اعطای وام به سرمایه‌گذاران خارجی به واحد پول روسیه (روبل)
- استفاده از بهره بانکی

تحریم‌های علیه روسیه باعث شد که روبل این کشور در برابر دلار افت بی سابقه‌ای داشته باشد؛ اما با گام‌های روسیه علیه تحریم‌ها مجدد روبل به جایگاه قبل از تحریم‌ها برگشته است.